

Ari Honka-Hallila

Kun radio teki murren

Keskiviikkona 6. syyskuuta 1950 klo 21.20—21.45 radioi Yleisradio ohjelman *Maan ja taivaan välillä*. Sen alaotsikko oli ”Usko Santavuoren kuvaus laskuvarjohypystä”. *Radiokuuntelija*-lehdessä ohjelmätietoa vahvisti kolme valokuvaa, joista yhdessä näkyvät Santavuori ja lentomestari Tuominen, toisessa alas liitelevä laskuvarjohyppääjä ja kolmannessa Santavuori maassa juuri hypyn jälkeen. Ohjelma kuultiin kaikkialla Suomessa, sillä noina tunteina kaikki paikallislähettimetkin lähettivät Lahden ohjelmaa.¹

Ohjelmassa Usko Santavuori selostaa elämänsä ensimmäistä laskuvarjohyppyä, jonka hän suorittaa Malmin lentokentän yläpuolella noin 1200 metrin korkeudelta. Ohjelma jakautuu sisällöllisesti kolmeen osaan, joista ensimmäisessä Santavuori selostaa käytössä olevaa tekniikkaa, sitä miten ääni menee lyhytaaltolähettimestä alhaalla olevaan ääniautoon ääninauhalle. Hän haastattelee lentomestari Tuomista, kaksinkertaista Mannerheim-ristin ritaria, laskuvarjoista ja laskuvarjohypyistä ”pitkittääkseen koneeseen astumista”. Tuominen kertoo, miten hidaskone Piper-kone käyttäytyy, ja Santavuori, jonka selostuksessa kuuluu jatkuvasti humoristinen sävy, vertaa laskuvarjourheilua seiväshyppyyn — ”samanlainen tärähdys maahan”, sanoo Tuominen — ja kertoo sotajutun hyppääjästä, jonka varjo ei auennut. Santavuori arvelee, että kyseessä voi olla ensimmäinen selostettu hyppy koko Euroopassa. Toisessa osassa Santavuori kuvailee koneesta näkyviä maisemia ja hyppeä. Hypyn aikanakin ääni kuuluu varsin hyvin ja selostaja ehtii kuvailla kaunista kesäiltaa. Lopuksi, maahan päästyä, kuullaan Santavuoren varoitus, että laskuvarjo ei ole lasten leikkikalua.

¹ *Radiokuuntelija* 36/1950, 8—9.

² "Maan ja taivaan välillä"
6.9.1950. Yleisradion
ääniarkisto.

³ Usko Santavuoren
puhelinhaastattelu
6.5.1996.

⁴ Kertomus Oy. Yleisradio
Ab:n toiminnasta 1949.
Helsinki 1950, 3, 10—11.

Usko Santavuori selostamassa laskuvarjohyppyään ohjelmassa Maan ja taivaan välissä 6.9.1950. Kuva: YLE-kuvapalvelu.

Esille tulee myös, että Ruotsissa näytösluonteinen hyppääminen on kielletty.²

Usko Santavuori kertoo saaneensa hyppyselostuksen idean Pekka Tiilikaiselta, joka Kappelissa istuttaessa oli vastannut moitteeseen selostaja-avustajien ideoiden käytöstä Yleisradion vakinaisten selostajien ohjelmissa: "Kyllä ideoita on, jos on tekijöitä. Hyppää vaikka laskuvarjolla." Santavuori oli innostunut ajatuksesta ja ajanut idean läpi Yleisradiossa. Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö oli tosin vaatinut, että hänen tuli allekirjoittaa paperi, jossa hän sanoo hyppäävänsä omalla vastuullaan. Sittenkin 1950-luvun kuuluisa huimapää Matti Jämsä teki oman laskuvarjohyppynsä *Apu*-lehden juttuaan varten.³

Radion kultakaudella 1920-luvulta 1960-luvulle sitä kuunneltiin erittäin paljon. Hyvän kuvan mahdollisista yleisömääristä saa 1949 tehdystä kuuntelijatutkimuksesta, jonka tulosten mukaan tavallisina arki-iltoina oli kuuntelijoista kotona klo 18:n jälkeen 83 prosenttia ja he kuuntelivat radiota keskimääräinen yli kaksi tuntia päivässä. Tuolloin radiolupien määrä oli lähes 700 000 kpl.⁴ Kuitenkin radio-ohjelmista kirjoitettiin sanomalehdissä vähän, ikään kuin radio ja lehdistö olisivat eläneet omaa erillistä elämäänsä. Poikkeus oli Hella Wuolijoen pää-

johtajakausi (1945—49), jolloin etenkin sosiaalidemokraattinen lehdistö kävi Yleisradion vastaista polemiikkia ja kansandemokraatit tukivat pääjohtajaa ja hänen linjauksiaan.⁵ Wuolijoen erottamisen jälkeen kirjoittelu väheni. Niinpä niin neutraalista ohjelmasta kuin laskuvarjo-hyppyselostuksesta ei näy (lukemissani) lehdissä jälkikommentteja, ei toimitusten eikä yleisön. Tästäkin syystä on erittäin kiinnostavaa, että Santavuoren pian hyppyreportaasin jälkeen tekemästä toisesta selostuksesta nousi voimakas ja laaja keskustelu, jota käytiin erityisesti sanomalehdissä. Aivan kuin Wuolijoen aika olisi vähäksi aikaa pällannut.

Torstaina 28. syyskuuta 1950 klo 21.25—21.50 lähetettyä Usko Santavuoren ja Martti Silvennoisen selostusta murtovarkaudesta ei ole mainittu Yleisradion ”täydellisen viikko-ohjelman” eli *Radiokuuntelija*-lehden eikä päivälehtien radio-ohjelmätiedoissa. Niiden mukaan tuolloin olisi pitänyt kuulua musiikkiohjelma *Laulaen suvisilla laitumilla*. Santavuoren muistaman mukaan ohjelmanmuutoksesta kuitenkin kerrottiin lähetyspäivänä kuuntelijoille. Sanomalehdille selostusosasto sen sijaan ei halunnut erikseen ilmoittaa tulossa olevasta ohjelmasta.⁶ Myöhemmin tästä aluksi nimettömästä selostuksesta käytettiin mm. nimiä *Valemurto*, *Mikrofonin murtovarkaan matkassa* ja *Radio tekee murron*.

Santavuori menee selostuksessaan suoraan asiaan ja murtautuu Helsingin Rautatien torin laidalla sijaitsevaan kone- ja radioliikkeeseen. Hänellä on mukanaan ”tuttu lyhytaaltolähetin”, johon puhutun selostuksen tekniikko Vuori äänittää saman talon yläkerrassa. Aseman kello on jo lähes kolme aamuyöstä, mutta aika paljon ihmisiä on vielä liikkeellä. Poliisit eivät poliisikomentaja Gabrielssonia lukuun ottamatta tiedä murrosta etukäteen, ja tarkoitus onkin selvittää, miten poliisi toimii. Liikkeessä on radioita, ompelukoneita ja pikapuhelimia, joiden keskelle selostaja jättää LA-lähettimensä. Kun Vuori on hälyttänyt poliisin, se tulee paikalle muutamassa minuutissa. Santavuori kertoo kuuntelijoille, ettei aio tehdä poliisille vastarintaa. Poliisiauto tulee ja etsivät astuvat sisään. Etsivät sanovat mm. ”Kädet ylös!” ja ”Kuka te olette?” Santavuorta lyödään ainakin kaksi kertaa poliisin tivatessa, onko hänellä toveria. Selostaja sanoo poliisille olevansa kotoisin Ylivieskasta ja väittää, että hänen kellonsa on isän omaisuutta. ”Se on vale, jumalauta, että se on isän kello”, sanoo etsivä ja kiroilee monta kertaa puhuessaan. ”Onko matkalaukku kotontä?”, hän kysyy ja uhkaa ampua ja antaa turpiin. Selostaja pidätetään ja viedään pois.

Tämän jälkeen muut ”sivustaseuraajat”, joista äänessä on Martti Silvennoinen, menevät poliisilaitokselle ja haastattelevat niitä etsiviä, jotka olivat mukana Santavuorta pidättämässä. Tämä jälkinäytöskin nauhoitetaan jo ennen kello viittä aamuyöllä. Etsivät kertovat, että joissakin tapauksissa on pakko lyödä, mutta että tässä tapauksessa he eivät niin tehneet. Yleensä ei käytetä väkivaltaa. Toimittaja yrittää saada tavata roistoa, mutta se ei onnistu kuin vasta selvittelyn jälkeen.

Oman osuutensa lopuksi Santavuori selittää ne tapahtuman vaiheet, joita ei voitu äänittää. Hän oli mm. kertonut olevansa ”sekatyömies Erkki Kyöstiä Ylivieskasta”. Santavuoren loppukommentti kuuluu:

⁵ Pirkko Tulppo, ”Paluu rauhan aikaan 1944—49”. Teoksessa Tulppo (toim.), *Radioamatööreistä tajuntateollisuuteen. Puoli vuosisataa suomalaista yleisradiotoimintaa*. Porvoo: WSOY 1976, 216—218.

⁶ Santavuori 6.5.1996.

⁷ Martti Silvennoisen puhelinhaastattelu 6.5.1996.

⁸ "Radio tekee murron" 28.9.1950. Yleisradion ääniarkisto.

⁹ Santavuori 6.5.1996.

¹⁰ *Kertomus Oy. Yleisradio Ab:n toiminnasta 1950.* Helsinki 1951, 21. Santavuori ja Silvennoinen 6.5.1996.

¹¹ Ks. Pertti Salomaa, *Dokumentaarinen radioilmaisu.* Helsinki: Yleisradio, Suunnittelu- ja tutkimusosasto 1989, 247—295.

¹² Vilho Suomi, *Suomen Yleisradio 1926—1951.* Helsinki: Yleisradio 1951, 175—177.

Hyvät kuulijat! Lavastettu murto on päättynyt, rikollinen on saatu kiinni, poliisi on toiminut edellä kerrotun mukaisesti, varkaan saalis on jäänyt varsin vähäiseksi, siksi, jollaisena te, hyvät kuulijat, edellä olevan olette kuulleet.

Aivan loppuksi — kuin jälkeensä lisättynä mutta kuitenkin heti ohjelmaan tehtynä⁷ — selitellään poliisin toimintaa. Silvennoinen eläytyy poliisin öiseen, vaaralliseen työhön:

Tuo miljö, tuo tilanne, johon poliisi joutuu keskellä synkkää yötä, on todella epämiellyttävä. Liikkuessaan siellä hän ei näet voi tietää, milloin tunnotoman roiston kädestä lähtenyt surmanluoti osuu maaliin. Tämän muistaen poliisinkin kovia otteita on helpompi ymmärtää. Ja vielä, edellä olevassa selostuksessa hälytyksen tapahduttua poliisin piiska-auto oli todella yllättävän nopeasti paikalla, vaikka aika jännittyneestä kuuntelijasta saattaa tuntua pitkäköllekin. Poliisien tulo nopeasti paikalle on todella erinomainen esimerkki siitä, että poliisi on joka hetki valmiina huolehtimaan lain alaisesta järjestyksestä ja kansalaistemme hengen ja omaisuuden turvasta.⁸

Pekka Tiilikainen oli saanut idean radiomurtoon jostakin ulkomaisesta ohjelmasta. Santavuori valitsi kohteeksi Helkaman koneliikkeen Rautatien varrella, koska hän tunsikin Helkamat. Ohjelmaa varten teknikko Waldemar (Wode) Vuori sai sijoittaa äänityslaitteet liikkeen toisessa kerroksessa sijaitsevaan konttoriin ja jo päivällä asentaa LA-lähettimen liikkeen tiloihin. Lähettimen punainen merkkivalo peitettiin mustalla eristysnauhalla ja liikkeen yksi sivuikkuna "unohdettiin" auki Santavuorta varten. Ohjelma äänitettiin aamuyöllä lähetyspäivänä.⁹

Näiden kahden selostuksen tekninen toteutus oli poikkeuksellinen, sillä Yleisradion vuosikertomus mainitsee erikseen Santavuoren käyttäneen lyhytaaltolähetintä, "niin että lennon ja itse hypyn eri vaiheet voitiin äänittää itse tapahtumahetkellä ja siten saada aikaan aito kuvaus". LA-lähettimen käyttö oli uutta, sillä sitä oli käytetty samoihin aikoihin vain joissain messuhallissa tehdyissä selostuksissa. Yhtiölle hankittu pienoismagnetofoni — "joka äänentoiston laatuun nähden tosin vielä jättää sijaa toivomuksille" — taas teki 1950 mahdolliseksi välähdykset lennosta Atlantin yli ja koskenlaskusta koskiveneellä sekä selostuksen kullankaivajien elämästä kaukaisella Lemmenjoella.¹⁰ Kumpikin tekninen keino auttoi tuoreeseen ja välittömään ilmaisuun huolimatta siitä, että ohjelmat olivat nauhoitettuja. Kuulijaa lähelle tuleva persoonallinen selostus ja kiinnostavat aiheet olivat radion selostustoiminnan tärkeät tavoitteet jo Alexis af Enehjelmistä ja Markus Rautiosta lähtien mutta nousivat erityisen keskeisiksi sota-aikana ja sen jälkeen. Vaikka monien vanhempien selostajien, mm. Pekka Tiilikaisen, ihanteena oli suoran lähetyksen intensiteetti, nauhoittamisen mahdollisuus studion ulkopuolellakin toi uutta liikkuvuutta ja todistusvoimaa radio-ohjelmiin.¹¹ Ensimmäisen ääniauton Yleisradio oli hankkinut 1937 ja ensimmäiset magnetofonit 1939, ja ne oli heti otettu reportaasien tekijöiden käyttöön.¹²

Mainittu vuosikertomus sanoo vaatimattomasti radiomurron he-

rättäneen ”paljon huomiota”. Suhteessa siihen, miten radion yksittäistä ohjelmista kirjoitettiin sanomalehdissä, se herätti valtavan kohun. Suomen kansallislehti *Suomen kansallisfilmografiassa* sanotaan ohjelman herättäneen huomiota lähinnä ”poliisin väkivaltaisen käyttäytymisen vuoksi”.¹³ Kuitenkin Kari Uusitalon oman muistaman mukaan ohjelmasta kohistiin nimenomaan siksi, että siinä kiroiltiin.¹⁴ Eräs kuuntelija muistaa molemmat asiat: ”Silloin oli myös jännät paikat kun Usko Santavuori teki kuuluisan murron ja poliisit kirosi ja löi, Santavuori sanoi että ei saa lyödä.”¹⁵

Tarkastelen seuraavassa ohjelmasta syntyneestä keskustelusta muutamassa päivä- ja iltapäivälehdessä etenkin poliisien kunnian ja kielenkäytön kannalta. Ohjelma antaisi aihetta tarkempaankin tutkimukseen, sillä se herätti reaktioita koko maassa ja kirjoituksia niin eduskunnassa, sisäasiainministeriössä kuin eri oikeusasteissakin.

Kommunistit havahtuivat ensin

Kommunistit ja kansandemokraatit ehtivät saada uutisen omiin pääkaupungin lehtiinsä jo seuraavana aamuna. Koska esimerkiksi *Helsingin Sanomat* ei ehtinyt, on mahdollista, että Yleisradiosta oli ilmoitettu joillekin lehdille ohjelman sisältämistä aineksista etukäteen, olihan selostusosastollakin töissä kaksi tunnettua kommunistia Kalevi Kilpi (Eino ja Sylvi-Kyllikki Kilven poika) ja Unto Miettinen. Toisaalta sanomalehtien toimitukset olivat auki suunnilleen puoleenyöhön, joten lehdet tai niiden lukijat ovat ehtineet havahtua asiaan itsekin. Myöhemmin levisi myös huhu, että Yleisradiosta olisi soitettu kansanedustajille ja pyydetty tekemään välilyksymys, mutta ohjelmapäällikkö Jussi Koskiluoma kielsi näin tehdyn.¹⁶ Huhulla oli ilmeisen vahvat siivet, sillä Wuolijoen aika ja Yleisradio-keskustelut olivat vielä tuoreessa muistissa. Kommunistien intoon puuttua tapaukseen mahdollisimman nopeasti vaikuttivat varmasti 1. ja 2.10. pidetyt kunnallisvaalit. Kansandemokraattien *Vapaa Sana* otsikoi: ”Poliisit kielsivät häikäilemättä totuuden. Yrittivät saada nyrkiniskuin ’rikollisen’ tunnustamaan — kielsivät pahoinpitelyn hetkistä myöhemmin — erikoislaatuinen radioreportaashi”. Kommunistien *Työkansan Sanomat*: ”Poliisit kiroilivat ja löivät — ja valehtelivat”. Kumpikin lehti nostaa siis jo otsikkoonsa ne radiomurron piirteet, jotka puhuttivat suomalaisia seuraavina päivinä. Mutta niiden lisäksi ne nostivat jutuissaan esiin poliittisen ulottuvuuden, sillä kumpikin muistutti poliisien toimista ja selityksistä Arabian (1947) ja Kemin (1948) lakkojen yhteydessä. *Vapaa Sana* muotoili asian näin: ”Ja mitä arvoa voidaan enää antaa poliisin puheille — esim. Kemin oikeusjuttua ajatellen. Kemissä ei sitäpaitsi ollut kyse edes oletetuista rikollisista.”¹⁷

Suuret otsikot ja paljon palstatilaa ohjelmalle antoi myös radiointia seuraavan päivän *Ilta-Sanomat*, joka viittaa jutussaan kuuntelijoiden väärinkäsityksen mahdollisuuteen: ”Eilen illalla klo 21.25 jälkeen radionsa avannut kuuntelija paneutui vastaanottimensa ääreen tiiviisti ja arveli kaiketi seuraavansa jännittäväkin jännittävämpää kuunnelmaa, — mutta lopussa kaikki selvisi.”¹⁸ Oli siis mahdollista, että joillekin

¹³ Suomen kansallisfilmografia 4. Vuosien 1948—1952 suomalaiset kokoillan elokuvat. Helsinki: VAPK ja SEA 1992, 342.

¹⁴ Radion ja elokuvan yhteiset kultaiset vuodet -seminaari Turussa 6.4.1995.

¹⁵ Kun radio tuli meille. Radiomuistelmien keruu- ja kirjoituskilpailu 1972. Kirjoitus nro 303. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto.

¹⁶ *Turun Sanomat* 1.10.1950.

¹⁷ *Työkansan Sanomat* ja *Vapaa Sana* 29.9.1950.

¹⁸ *Ilta-Sanomat* 29.9.1950.

¹⁹ Ibid.

²⁰ *Helsingin Sanomat* 30.9.1950.

²¹ Salomaa 1989, 288—289.

kävi samalla tavoin kuin amerikkalaiskuuntelijoille 1938, jolloin Orson Welles ohjasi radiokuunnelman *Maaailmojen sota* muistuttamaan radion normaalia uutislähetystä. Yllättävän ja lähes ennakoimattoman ohjelman lähettäminen oli ja on edelleen hyvin poikkeuksellista, ja jos ohjelmanmuutos tulee, kuuntelija vakuutetaan nopeasti ohjelman genrestä, esimerkiksi ylimääräisistä uutisista.

Keskeiseksi asiaksi nousi heti poliisin oletettu valehtelu. Santavuori oli jo ohjelmassaan kertonut etsivien reaktioista, että ”ilmeet ystäviemme kasvoilla asian lopulta heille valjettua olisivat luku sinänsä”. *Ilta-Sanomien* mukaan poliiseja haastatellut Martti Silvennoinen kuvasi tilannetta seuraavasti: ”Milloinkaan en ole nähnyt ihmisen sielua lyötävän raskaammin henkisellä kärpäsläpällä.” Samassa lehdessä poliisikomentaja Erik Gabriëlsson, jonka kanssa reportaasista siis oli etukäteen sovittu, kuitenkin kehuu sitä oikein onnistuneeksi.¹⁹

Helsingin Sanomissa oli seuraavana päivänä laajahko juttu, jossa toistettiin osin samoja asioita kuin *Ilta-Sanomissa*, muun muassa poliisikomentajan tyytyväisyyttä reportaasiin. *Helsingin Sanomat* puolustaa poliisien epäilyjä siitä, että murtovarkaalla olisi ollut rikostoveri: ”Epäily oli sikäli oikeutettu, että poliisit mahdollisesti kuulivat sisään astuessaan Santavuoren puhuvan toverilleen. He eivät tienneet sen olevan vain mikrofonin.” Lehti mainitsee myös pari hiljattain sattunutta tapausta, joissa poliisia oli tulitettu.²⁰

Selostusosaston tuote

Näiden kahden reportaasin tuottaja oli Yleisradion selostusosasto, jonka päälliköksi oli 1949 tullut Leo Meller. Pertti Salomaan mukaan ”Meller loi toimituksestaan ehkä yhtiön historian työilmapiiriltään ja yhteishengeltään lujimman työyhteisön. - - hän tähtäsi tuotteen, selostusohjelman, kehittämiseen.” Santavuori mainitsee laskuvarjohyppyä selostaessaan, että Meller odottaa häntä maassa ”ja on luvannut kunnan illallisen”. Tämäkin on yksi osoitus toimituksen kiinteydestä ja päällikön halusta olla mukana etsimässä reportaasin rajoja — tai varmistua selostajan selviämisestä hengissä. Mellerin teesejä selostusten parantamiseksi olivat:

- 1) Selostaja on työssään kuuntelijan edustaja. Hänen tuli selvittää itselleen kuuntelijan mahdolliset odotukset samalla kun hän arvioi omat persoonalliset odotuksensa aiheen suhteen. Hänen tuli siis punnita sekä sisältöä että perillemenoa.
- 2) Toteutukseen kuului yhtä lailla asiasisältö kuin tunne. Toimittajan tuli uskoa aihepiirinsä tärkeyteen. Ellei hän sitä tehnyt, ei voinut olettaa kuulijankaan siitä vakuuttuvan.
- 3) Äidinkielen käyttö. Selostajalla oli oltava rikas sanavarasto ja kyky käyttää äidinkieltä monipuolisesti. Vain harjaantunut kielenkäyttäjä pystyy mukautumaan eri aihepiirien vaatimiin tyylivaihtoksiin.
- 4) Ääniaines. Toimittajan ääni on viime kädessä keskeinen sanomankuljettaja. Radiokuuntelijaa ei ole oikeus kiusata selostuksilla, joita tekevät ääneltään ja kielellisiltä edellytyksiltään vajaataitaiset toimittajat.²¹

Aunuksen radio. Pekka Tiilikainen toimittamassa Aamuhetystä (1943).
Kuva: YLE-kuvapalvelu.

Santavuoren ja Silvennoisen tässä käsiteltävä selostustyö on täysin Mellerin teesien mukaista: kuuntelija viedään mikrofonin mukana eläytymään outoihin paikkoihin ja tilanteisiin. Poikkeuksellisen sävyyttävää 1990-luvun kuulokulmasta on selostajien kielenkäyttö ja kyky kuvailla tunteita, aistimuksia, tunnelmaa ja tilaa sekä luoda jännitystä.

Radion selostusosastolla oli neljä tärkeää uranuurtajaa, joista Alexis af Enehjelm ja Markus Rautio eräänlaisina yleismiehinä loivat radion puheohjelmiston rungon jo 1920-luvulla, mukaan lukien suorat selostukset erilaisista paikoista ja tilaisuuksista. Martti Jukola ja Pekka Tiilikainen olivat jo erikoismiehiä, joista Jukola oli 1930-luvun urheiluspecialisti ja Tiilikainen yleisselostaja, joka tuli kuuluisaksi ja suosituksi eritoten Aunuksen radion vetäjänä ja sodan jälkeen urheiluselostajana.²²

Murtovarkausreportaasin idea oli jo neljä vuotta vanha, eli se oli syntynyt pian sodan jälkeen. Pekka Tiilikainen oli esitellyt sen poliisikommentaja Gabrielssonille, mutta koska "siihen aikaan santapussimiehet kuitenkin elivät valtakauttaan, ei reportaasin tekoon voitu tietyistä moraalisyistä suostua". Tiilikainen taas oli vuonna 1950 ulkonäöltäänkin niin tunnettu, että tekijäksi valittiin sopivan tuntematon Usko Santavuori, joka sitten sai koko selostusosaston puolesta sekä nauttia ihailusta että kärsiä halveksunnasta.²³ Ilmeisesti Santavuori kuitenkin oli varsin halukas kokeiluihin, sillä Martti Silvennoinen luonnehtii Santavuorta kokeilunhaluiseksi mutta vaatimattomaksi ja kokeiluja dokumentaarista radioilmaisua laajentaviksi ja teknisesti antoisiksi.²⁴

²² Ibid., 249—278.

²³ *Iltta-Sanomat* 29.9.1950.

²⁴ Martti Silvennoinen, *Iskelmiä radiosta. Päiväkirjaa ja mietteitä kokemuksista Yleisradiossa 1950—75*. Vaasa 1975, 56.

²⁵ Silvennoinen 6.5.1996.

²⁶ Santavuori 6.5.1996.

Se, että Pekka Tiilikainen toi Yleisradioon ja Santavuorelle ideat molemmista tässä käsitellyistä selostuksista, on myös osoitus selostusosaston kiinteydestä ja hyvästä hengestä, jota eivät erilaiset poliittiset mielipiteetkään horjuttaneet. "Ammattiyrittäminen", professionaalisuus, oli pääasia, ideoita keksittiin yhdessä jokaviikkoisissa kokouksissa mutta omaa aktiivisuutta ei tukahdutettu.²⁵ Usko Santavuori ei ollut selostusosaston vakinainen toimittaja, mutta hän teki 1949—1962 noin 600 ohjelmaa, erityisen paljon jalkapalloselostuksia. Varsinaisen elämäntyönsä juristiksi lukenut Santavuori on tehnyt Esso Oy:n johtajistossa.²⁶

Matti Kassila: Radio tekee murrin (1951). Kuva: SEA.

Murroksen aika?

Matti Kassila ja Aarne Tarkas tekivät mainittujen reportaasien pohjalta käsikirjoituksen elokuvaan *Radio tekee murrin* (1951). Kassila luonnehtii muistelmissaan aikakautta ja ohjelmista syntyneen kohun taustoja: "Sota-aikana ja sen jälkeisinä vuosina ensin sotapoliisilla, sitten sen jatkona junapoliisilla oli melkoiset valtuudet, joita ne myös käyttivät. Mukana oli myös hävityn sodan jälkeisten mullistusten, Punaisen Valpon, aiheuttamaa katkeruutta virkavaltaa kohtaan. Sillä on juurensa kauempanakin, tsaarin ajassa".

Kun elokuva pääsi tekovaiheeseen, tsaristinen mentaliteetti tuli esiin siinä, että poliisipäällikkö Gabrielsson kieltäytyi avustamasta filmausta. Oli käännyttävä ylemmän tahon puoleen: poliisiylijohtaja Urho Kiukas antoi luvan ja kaiken tarvittavan avun. Lentomestari Oiva Tuominen avusti filmiryhmääkin elokuvan alun laskuvarjohypyssä. Kassila kirjoittaa, että hänen sota-aikansa päättyi tähän elokuvaan eikä vasta myyttisenä vuonna 1952:

Siinä juostaan pakoon virkavaltaa, ylhäältä päin sanelua, komentovaltaa. Vieraat roistot (= Stalinin porukka) asuvat hotelli Tornissa, missä valvontakomissiokin asui. Poliisi (= valtiovalta) on myös roistojen kanssa samalla puolella reportteriin nähden. Sankari on pieni ihminen, neuvokas reportteri; vapaan, ainakin vapautuvan sanan mies, ei fyysinen sankari, vaan nokkela kaveri, joka pärjää uudenlaisessa maailmassa.²⁷

Viisikymmentäluvulle tultaessa suomalaisten elämä oli jo pitkälti normalisoitunut sodan aiheuttamasta pulasta. Vuonna 1949 oli kansanhuoltoministeriö voitu lakkauttaa ja sähkön säännöstely lopettaa, minkä merkiksi syttyivät mainosvalot. Myös mustan pörssin kauppa tyrehtyi olojen vakiintuessa. Vain ylellisyystavaroista kuten nailonsukista, kotitalouskoneista ja autoista oli pulaa uuden vuosikymmenen alussakin.²⁸ Bruttokansantuotteella mitattuna kasvuvauhti oli nopea: BKT oli 1950 neljänneksen ja 1951 peräti 46 prosenttia suurempi kuin edellisenä vuonna. Yksi syy huikeaan nousuun oli Korean sodan aiheuttama huippusuhdanne, joka tuntui erityisesti Suomen paperiteollisuudessa.²⁹ Markkamääristä lasketut kasvuluvut ovat tietenkin ylisuuria, sillä samaan aikaan inflaatio leikkasi rahan arvoa. Vuosi 1950 oli siinä mielessä hyvä vuosi, että silloin jopa valtioneuvosto kääntyi ylijäämäiseksi, mutta toisaalta hintojen ja palkkojen kilpajuoksu aiheutti uusia jännitteitä, mm. useita lakkoja. Kun palkkasopimukseen ei sisällynyt enää indeksiehtoa, SAK uhkasi jo keväällä yleislakolla. Tehtiin uusi tulosopimus, johon sisältyi 15 %:n palkankorotus ja indeksiehto. Korean sodan alettua kesällä hinnat alkoivat nousta nopeasti. Uusi yleislakouhka poistettiin 1951 täydellisellä hinta- ja palkkasululla.³⁰ Tämä talous- ja yhteiskuntapoliittinen vaihe on taustana Matti Kassilan elokuvassa *Professori Masa* (1950).

Jos radio-ohjelma paljasti rohkeasti poliisivallan epäkohtia, oli *Ilta-Sanomien* ja muiden lehtien asiasta nostama kohu myös merkki säännöstelyn ja sensuurin alta virkoavasta lehdistöstä. *Ilta-Sanomien* oli 1949 itsenäistynyt *Helsingin Sanomien* osasta omaksi toimitukseksi ja sen sivukoko oli muuttunut tabloidiksi. Levikki oli 1950 noin 40 000 kpl.³¹ Lehdistössä vapautuminen sota-ajan niukkuudesta liittyi etenkin paperin säännöstelyn purkamiseen, joka tapahtui tammikuussa 1949. Paperia oli säännöstelty vuodesta 1942, jotta sitä voitaisiin myydä ulkomaille mahdollisimman paljon.³² 1950-luvun lehdistö peri journalistiset arvonsa osittain sota-ajalta ja osittain sotaa edeltäneeltä, kansallisia ihanteita korostaneelta ajalta. Kun sota-aikana oli sensuroitu tarkasti niin rintaman kuin kotirintamankin uutisia, sodanjälkeinen sanomalehtijournalismi hakeutui onnettomuuksien ja rikosten maail-

²⁷ Matti Kassila, *Mustaa ja valkoista*. Keuruu: Otava 1995, 91—98.

²⁸ Markku Mansner, "Säännöstelystä avoimeen talouteen". *Suomen historia* 8. Espoo: Weilin+Göös 1988, 58—59.

²⁹ Bruttokansantuote-erä tuotantokustannushintaan toimialoitain vuosina 1948—1976 (tilasto). *Suomen taloushistoria* 3. Helsinki: Tammi 1983, 378—379.

³⁰ Erkki Pihkala ja Hannu Soikkanen, "Talospolitiikka ja työmarkkinasuhteet". *Suomen taloushistoria* 2. Helsinki: Tammi 1982, 362.

³¹ Ulla Ekman-Salokangas, Eeva-Liisa Aalto ja Raimo Salokangas (toim.), *Suomen lehdistön historia* 5. Jyväskylä: Kustannuskiila 1988, 184—185.

³² Touko Perko, "Sanomalehdistö sodan ja säännöstelyn puristuksessa 1939—1949". *Suomen lehdistön historia* 3. Jyväskylä: Kustannuskiila 1988, 53—63.

³³ Esko Salminen, "Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950—1980".

Suomen lehdistön historia 3. Jyväskylä: Kustannuskiila 1988, 250—251.

³⁴ Helena Honka-Hallila, *Eteenpäin 1905—1988. Työväen ja pienviljelijäin äänenkannattajasta sosialidemokraattiseksi ykköslehdiksi*. Turku: Eteenpäin Osakeyhtiö 1995, 99—100.

³⁵ *Uusi Aura* 30.9.1950.

³⁶ Santavuori ja Silvennoinen 6.5.1996.

³⁷ *Ilta-Sanomat* 29.9.1950.

maan. Sittemmin tällainen journalismi on elänyt iltapäivälehdissä ja useissa yleisaikakauslehdissä. Päivälehdissä "tulipalojournalismin" tilalle tuli yhteiskunnallisesti painottunut, taustayhteydet huomioon ottava reportaasi.³³

Lieneekö sitten sota-ajan sankaruudenihannointia vai sensuurista irtautumisen iloa se, että toimittajat pyrkivät sijaiskokijoiksi, jotka kuvasivat mahdollisimman tarkasti näkemäänsä ja kokemaansa? Sodanjälkeisiä sanomalehtiä lukeva törmää jatkuvasti sankaritoimittajiin, joiden tutkiva journalismi on mukana elämistä tai jopa keskipisteenä olemista. Esimerkiksi Urpo Lahtinen, sittemmin *Hymyn* perustanut toimittaja, kuvasi *Eteenpäin*-lehdessä heinäkuussa 1953 salakuljettajien työtä Kotkan satamassa — ja sai jutulleen huomattavan paljon palstatilaa.³⁴ Usko Santavuoren radioreportaasit ovat tässä kontekstissa siis aikansa normaalia journalismia mutta siinä mielessä tavallista sensaatiomaisempia, että Yleisradion ohjelmiston joukossa ne olivat yllätyksiä. Sitä paitsi radio kykeni viemään kuulijansa suoremmin tahtumien keskelle kuin lehdistö. Valtakunnalliseen ja institutionalisoituneeseen radioon myös suhtauduttiin 1950-luvulla eri tavoin kuin avoimesti toistensa kanssa kilpaileviin sanomalehtiin.

Uuden Auran pakinoitsija Jousimies reagoi uuteen journalistiseen saavutukseen kertomalla erään helsinkiläisen reportterin ottaneen puolen miljoonan henkivakuutuksen, koska Santavuoren tempaus aiheuttaa toimittajille uusia vaatimuksia. "He ovat kuulleet, että toimittaja Santavuoren seuraavana ideana on esiintyä sukeltajana ja kertoa mikrofooniin, miltä tuntuu ensimmäistä kertaa eläissään olla kolmenkymmenen sylen syvyydessä. Ja eräät päätoimittajat ovat kuulemma jo vihjaisseet reporttereilleen, että näiden pitäisi valmistautua esiintymään — 16 millin kenttätykin ammuksena. Tai viikon ajan raivokohdauksia saavana mielisairana."³⁵

Poliisien kunnia

Sekä Santavuori että Silvennoinen korostavat, että ohjelman teon motiivina oli osoittaa poliisin työn vaarallisuus.³⁶ Poliisien kunniaa puolustettiin jo ohjelman loppukommentissa. Samoin tehtiin heti lehdistössäkkin: *Ilta-Sanomissa* eräs lukija puolustaa poliisin otteita, koska hänen mukaansa ei koskaan voi olla varma, onko varkaalla kavereita, vaikka tämä väittääkin, ettei ole. Lehden omassa jutussa poliisia "puolustetaan" muistaen järjestysvallan puutteet: "Ei ole ko. etsivän vika, että juuri hänen kohtalokseen tuli pidättää murtovaras, jonka ei tiennyt olevan radioreportteri. Asiaa on katsottava pintaa syvemmälle. On muistettava, että poliisin määrärahat ovat niin pienet, että niitä ei voida riittävästi uhrata poliisien koulutukseen ja heidän tasonsa kohottamiseen".³⁷

Lehti palaa asiaan pääkirjoituksessaan kaksi päivää ohjelman lähettämisestä. Päätoimittaja Eero Petäjänieni paheksuu sitä, että varasta, joka heti antautuu, kohdeltiin väkivaltaisesti, ja ymmärtää "yleisön kiihtymyksen", koska etsivä "kirkkain silmin kielsi tekonsa".

Syyn poliisin käyttöön päätoimittaja löytää suomalaisesta kansanluonteesta, jossa piilee "sanomaton raakuus". Hän ei kuitenkaan pidä hyvänä, että radio-ohjelma pyrkii paljastamaan yhteiskunnallisia epäkohtia eikä kannata ohjelman uusimista.³⁸ Tässä vaiheessa Yleisradio oli ilmoittanut uusintalähetyksestä 8.10., mutta se perui ilmoituksen, kun Santavuorta löyngyt poliisi oli haastettu oikeuteen. Ohjelmaa ei uusittu vuosikausiin.³⁹ Jos Petäjaniemi olisi oikeassa, mitään "kiihtymystä" poliisin väkivallasta tuskin olisi syntynyt. Enemmän kuuntelijoita lienee kauhistuttanut poliisin valehtelu.

Jyrkimmin poliisia vastaan hyökkäsivät kommunistit. *Vapaa Sana* haastatteli 30.9. rikospoliisin apulaispäällikkö Lehtosta ja poliisikomentaja Gabrielssonia ja kirjoitti varsin ironiseen sävyyn heidän hämmästyksensä. Magnetofonin totuudellisuuteen luottaen lehti julkaisi Gabrielssonin äänne äänneeltä litteroidun "hermostunutta mielentilaa kuvaavan" haastattelulausunnon:

- Minä luulisin kyllä, että tämä on poikkeustapaus sen johdosta, että... että... että hyvin harvoin on... on siis meidän tietoon tullut tä... tämänlaatuisia tapauksia ja... ja minä ja siinä suhteessa minunkin omatunto, o... omat... omatunto on... oon tuota noin oikein mukana. Ja jos minä sanon, että o... ooon jo... jo... jokaista semmoista asiaa tarmokkaasti tutkittu, eiku ole edes koskaan eeh... koskaan minun muistaakseni tehty niin, että... että olisi kurinpidollia e ti si... si... silloin tä... tällöiset asiat hoidettu, vaan ne kaikki laitettu raastupaan. Mutta... mutta harvinaisia ne ovat eri... hyvin harvinaisia olleet. Et... että minun täytyy ihan suoraan sanoa, että kyllä se tuli ainakin minulle niin suurena yllätyksenä kuin tulla voi.

Lehti mainitsee Gabrielssoninkin käyttävän varsin usein "erittäin raakaa puhetapaa", tuo jälleen esiin Arabian ja Kemin tapahtumat ja nostaa lopuksi esiin Riihimäellä sattuneen pahoinpitelyn, josta poliisi tuomittiin vain pieniin sakkoihin. Se puhuu myös "Gabrielssonin järjestelmästä", jonka korjaamiseksi "nopeat toimenpiteet, perusteellinen tutkimus ovat välttämättömät, jotta systeemissä tapahtuisi muutos ja poliisi voisi saavuttaa suuren yleisen luottamuksen". Kemin lakko-levottomuuksiin lehti palaa toistuvasti, mm. pohtiessaan poliisien luottavuutta todistajina.⁴⁰

Lokakuun ensimmäisenä päivänä julkaistujen selvitysten mukaan poliisi ei ollutkaan valehdellut, sillä poliisiasemalla haastateltu etsivä oli ollut vartiossa kadulla eikä sisällä radioliikkeessä. Tämä tieto saattoi olla ratkaiseva argumentti poliisin puolesta — kommunisteja vastaan — sillä seuraavien päivien lehdet olivat täynnä lukijoiden kirjoituksia poliisin puolesta.⁴¹ Kommunistilehdet jatkoivat tässäkin vaiheessa linjallaan. *Vapaa Sana* otsikoi "Poliisilaitos yrittää pestä etsivää puhtaaksi" ja siteerasi jopa entistä kokoomuksen äänenkannattajaa *Karjalaa*, joka oli kertonut Santavuorta pahoinpidellyn vielä poliisikamarillakin.⁴² Santavuori sanoo, että häntä ei siellä pahoinpidelty mutta että "kuulustelutaktiikka oli aika ronskia", kovaa ääntä hyvin läheltä kuulusteltavaa.⁴³ *Työkansan Sanomat* keksi samaan aikaan uuden puolen asiasta, kun se esitteli poliisimienojen osuutta kaupungin talousarviossa ja kysyi, onko kaupungin johtoelimillä mitään mah-dolli-

³⁸ *Ilta-Sanomat* 30.9.1950.

³⁹ *Työkansan Sanomat* 3.10.1950. Santavuori 6.5.1996.

⁴⁰ *Vapaa Sana* 30.9. ja 3.10.1950.

⁴¹ *Helsingin Sanomat*, *Suomen Sosialidemokraatti* ja *Turun Sanomat* 1.10.1950.

⁴² *Vapaa Sana* 1.10.1950.

⁴³ Santavuori 6.5.1996.

⁴⁴ *Työkansan Sanomat* 1.10.1950.

⁴⁵ *Helsingin Sanomat* 1.10.1950.

⁴⁶ *Helsingin Sanomat* 30.9.1950.

⁴⁷ Santavuori 6.5.1996.

suutta vaikuttaa Helsingin poliisikunnan kokoonpanoon, ”puhdistaa” sitä.⁴⁴

Poliisien Liiton puheenjohtaja Taavi Kivinen syytti lehtilau-sunnossaan Yleisradiota poliisin ja yleisön välisten suhteiden rikkomisesta:

Yhdellä ainoalla radioesityksellä on repäisty kerta kaikkiaan rikki se läheinen suhde, joka on saatu yleisön ja poliisin välille viimeksi kuluneitten vuosien aikana. Onkohan yleisradio päästäessään kuunnelman eetteriin tullut hetkeäkään ajatelleeksi, miten tuhoisia seurauksia se tulee saamaan aikaan. Niitä seurauksia ei voida paikata virheeseen syylistyneiden poliisimiesten erottamisella, ei eduskuntakyselyllä eikä ministeriön paimenkirjeillä. Radioesitys on kuitenkin tapahtunut tosiasia, eikä sen kauaskantoisia tuhoisia seurauksia voida muuksi muuttaa, mutta onko yleisradion tehtävänä ruokkia uutisnälkäistä yleisöä vieläpä uusimalla jo muutenkin kohua aiheuttanut esitys, joka tulee vaikeuttamaan poliisien työtä.⁴⁵

Kansandemokraattiset kansanedustajat tekivät välittömästi edus-kuntakyselyn poliisin käytöksestä. Kyselyn ensimmäinen allekirjoittaja oli lehtimies-kansanedustaja Eino Kilpi, joka oli itse ollut pari vuotta aiemmin sisäministerinä Pekkalan hallituksessa Yrjö Leinon erottamisen jälkeen. Hallituksen asianomaiselta jäseneltä tiedusteltiin mm., ”onko hallitus kiinnittänyt huomiota siihen, että poliisin pidättämiä henkilöitä niin pidättämistilaisuudessa, kuulusteluvaiheessa ja vieläpä poliisi-vankilassakin poliisin toimesta pahoinpidellään, vaikka asianomaiset eivät ole ryhtyneet vastarintaan”.⁴⁶ Sylvi-Kyllikki Kilpi lähetti Santa-vuorelle ruusuja.⁴⁷

Turun Sanomien mukaan ohjelmapäällikkö Koskiluoma sanoi, että ”poliisikomentaja ja eräät muut poliisiviranomaiset olivat reportaashin tarkastaneet ja se päästettiin julkisuuteen sellaisenaan mitään lyhentä-mättä”. Lehti asettuu Helsingin-kirjeenvaihtajansa jutussa melko sel-västi poliisin puolelle, sillä kirjeenvaihtaja asetti Koskiluoman poliisien asemaan seuraavalla tavalla:

Tämän jälkeen kirjeenvaihtajan ja ohjelmapäällikön kesken syntyi seuraavantapainen keskustelu:

Kirjeenvaihtaja: Haluaisitteko te, ohjelmapäällikkönä, että tietämättänne asennet-teisiin työpöytänne ääreen mikrofoni ja tulos esitettäisiin teitä kuulematta Suomen kansan kuultavaksi?

Ohjelmapäällikkö: En, minä en haluaisi sitä.

Kirjeenvaihtaja: Panen tämän lehteen.

Ohjelmapäällikkö: En ole tarkoittanut tätä keskustelua julkaistavaksi.

Kirjeenvaihtaja: Ei poliisikaan tarkoittanut käytöstään yleisradiossa esitettäväksi. Kysymys onkin nyt siitä, yleistämmekö tämän menetelmän kaikkia koskevaksi ja sovellammeko sitä myös itseemme.

Keskustelu jatkui. Ohjelmapäällikkö Koskiluoma puolestaan korosti, ettei yleisradio ole tehdyllä reportaashilla halunnut paljastaa poliisia, vaan tarkoitus oli esittää kuinka nopeasti poliisi toimii murtojen sattuessa.

Lehden jutussa mainitaan myös esimerkkitapauksia, miten epä-kunnioittavasti poliisia kohtaan on alettu käyttäytyä ohjelman lähettämisen jälkeen. Se siteeraa myös Poliisien Liiton puheenjohtajan lausuntoa asiasta.⁴⁸

Poliisikomentaja Gabrielsson oli käynyt ennen radiointia radiotalossa, kuunnellut ohjelman ja antanut sille hyväksymisensä. Kuitenkin julkisen keskustelun yltyessä hän antoi joillekin lehdille lausuntoja, joissa hän kielsi näin tehneensä. Tätä hän myöhemmin hieman häpeillen joutui selittelemään Usko Santavuorelle. Myös silloinen pää- ja sisäministeri Urho Kekkonen kävi muutama päivä radiolähetysten jälkeen radiotalossa kuuntelemassa toimialaansa kuuluvan ohjelman.⁴⁹

Ilmeisesti eduskuntakyselyn ja muun julkisen kohun johdosta sisäasianministeriö julkisti jo 29.9. päivätyn yleiskirjeensä, jossa se korostaa ”poliisimiesten velvollisuutta toimia kaikissa tilanteissa laillisesti sekä kohdella kohteliaasti ja auliisti poliisin virka-apua käyttäviä samoin kuin toiminnassaan noudattaa puolueettomuutta ja tyyntä harkintaa”. Kirjeessä viitataan aiempiin yleiskirjeisiin mm. vuosilta 1946–48 koskien poliisin käyttämää väkivaltaa ja tasapuolista suhtautumista.⁵⁰ Näin rauhoitettiin yleisöä vakuuttamalla, että poliisilla on selvät ohjeet ja että epäkohtiin puututaan välittömästi. Voi kuitenkin kysyä, miten yleisö suhtautui heti sodan jälkeen annettuihin ohjeisiin, sillä sisäministeriö oli tuolloin kommunistien johtama ja Valtiollinen poliisikin heidän miehittämänsä. Valpon mielivaltaisen toiminnan vuoksi koko poliisilaitos sai kielteistä leimaa.

Monet monien puolesta

Mutta miten kuuntelija-lukijat sitten reagoivat? Ensimmäiset yleisönosastokirjoitukset ehtivät jo lokakuun ensimmäisen päivän lehtiin, mutta niihin eivät ehtineet vielä vaikuttaa uudet tiedot poliisin ”valehtelusta”. Kirjoitukset jakautuivat kahteen vastakkaiseen leiriin, poliisia epäileviin ja puolustaviin. Edellisiin lukeutuva Ins A. H. muisteli *Helsingin Sanomissa* kohdanneensa edellisen kuun puolivälissä erään rikospoliisin etsivän, joka oli juuri passittanut pari humalaista ”piiska-autolla” poliisipiiriin ja soittanut perään kirjoittajan kuullen: ”Kun pääsette niiden kanssa kahden kesken, niin antakaa minunkin puolestani, sillä minä en nyt lomalla ollen viitsi sinne tulla.” ”Ex kapteeni” kirjoittaa samassa lehdessä vastapuolen kannan: ”Oliko nauhan ajaminen suurelle yleisölle välttämätöntä ennen tarkkaa harkintaa, semminkin kun reporterina oli vätys, joka pikku muksuista leikkiin lähteenä itku kurkussa valitteli. Olen nähnyt jätkiä, jotka eivät valittele pienistä.” Saman päivän kolmannessa kirjoituksessa tyrmättiin suunnitelma lähettää ohjelma uudelleen.⁵¹

Pari päivää myöhemmin alkoi yleisönosastoissa murtoreportaasi-kirjoitusten aalto — ainakin tuolloisiin lukijakirjeiden normaalimääriin nähden. *Helsingin Sanomissa* nimimerkki ”Oikeutta poliiseillekin” kirjoittaa: ”Oliko oikein saattaa uskollinen ystävämme poliisi, joka oman henkensä uhalla joutuu puolustamaan meitä, omaisuuttamme, lapsiam-

⁴⁸ *Turun Sanomat* 1.10.1950.

⁴⁹ Santavuori 6.5.1996.

⁵⁰ *Suomen Sosialidemokraatti* 1.10.1950.

⁵¹ *Helsingin Sanomat* 1.10.1950.

⁵² *Helsingin Sanomat*
3.10.1950.

⁵³ *Suomen Sosialidemokraatti*
3.10.1950.

⁵⁴ *Helsingin Sanomat*
4.10.1950.

⁵⁵ *Helsingin Sanomat*
5.10.1950.

me y.m. kansamme huonointa ainesta, edesvastuuttomia rikollisia, lapsenraiskaajia ja sensellaisia vastaan, moisen ilveilyn kohteeksi? — — Kuka käski hra Santavuoren ruveta uhriksi, jos kerran oli niin pelkuri, että pienestä nyrkiniskusta ja pistoolin näkemisestä piti ruikuttaa sydäntäsärkevästi odottaen tämän tehoavan hyvin radio-kuuntelijoihin kuvaamaan poliisin julmaa kohtelua.” Hän myös vaatii kansanedustajia järjestämään poliiseille kunnan palkat ja työolosuhteet ennen kuin tekevät kyselyitä. Nimimerkki "Pulliainen" toteaa poliisin työskennelleen tositilanteessa, kun taas radio viritti ansan. Hän antaa radiolle neuvon: "Viekää mikrofonei jonkun sänkykamariin. Aina parempi, mitä korkeampaan piiriin. Sitten kansa saa vasta tarpeeksen hirnuu. Ja sitä varmemmin saadaan tämä yhteiskunta nurin." Pisimmän ja vuolaimmin poliisia puolustavan kirjoituksen on saanut julki kapteeni evp Artturi Vuorimaa, joka lupaa kerätä poliiseille rahat, jos nämä tuomitaan sakkorangaistukseen.⁵² *Suomen Sosialidemokraatissakin*, joka muuten kirjoitti tapauksesta varsin vähän kommunistien otettua asian omakseen, oli poliisikomentaja Gabrielssonille osoitettu kirje, jossa ihmeteltiin, ettei tämä ollut valinnut pystyvämpiä miehiä työvuoroon, jos kerran tiesi murrosta etukäteen. Päätelmäksi tuli, että päällystö "lienee verraten heikkoa".⁵³

Lokakuun neljännen päivän *Helsingin Sanomissa* on nimimerkin "Ihminen" pohdinta poliisin toiminnasta aiemmin esitettyjen mielipiteiden pohjalta. Hän päätyy hyvin kielteiseen lopputulokseen ja toteaa: "Mahtaisiko olla oikein, että toiset valvoisivat heitä. Se on tietysti vaikeata, koska suurin osa Suomen kansasta tuntee omituista kammaa nähdessään poliisin — ja siis mieluummin väistyy lähettyviltä." Nimimerkki "Kansalainen" puolustaa Santavuorta ja vastustaa poliisin otteita: "Olen omin silmin nähnyt, miten poliisit ovat hakanneet jo kadulla aiheettomasti juopumuksesta pidätettyä. -- Parantakaa poliisit käytöksenne ja tapanne, niin suosionnekin kasvaa!" Samalla sivulla Yleisradion selostusosasto vastaa kirjoituksiin, joissa hyökätään Santavuorta vastaan henkilökohtaisesti: "Että suunnitellusta poliisin toimintaa kuvaavasta selostuksesta tulikin sellainen kuin tuli, ei ollut Yleisradion ja kaikkein vähimmin toim. Santavuoren syy."⁵⁴ Näin edellisen päivän poliisien puolustus vaihtui joko tahtoen tai tahtomatta kriittisiin äänenpainoihin, jotka tasapainottavat huomattavasti lehden mielipiteidenvaihtoa.

Seuraavana päivänä keskustelu jatkuu kahdella puheenvuorolla, joista toinen kiittää Yleisradiota erinomaisesta ohjelmasta mutta korostaa samalla poliisien rohkeutta ja toinen on pitkä poliisimiehen (V. o. A. L-mi.) vuodatus ammattinsa kunnian puolesta. Jälkimmäinen päättyy sanoihin: "Poliisikuntamme tuhatpäisestä joukosta on yksi poliisimies (1) tehnyt virheen lyömällä 'murtovarasta' rikospaikalla. Lyöjä kärsiköön 'ansaitsemansa' tuomion, mutta kärsikäämme myöskin me muut miehinä se raukkamainen ajojahti, jota meidän koko ammatikuntaa vastaan parhaillaan käydään."⁵⁵

Ilta-Sanomissa oli vasta runsas viikko ohjelman lähettämisen jälkeen (6.10.) neljä lukijoiden mielipidekirjoitusta, joissa kaikissa puolustettiin poliisia, vaikkakin eri perustein. Eräs kirjoittaja arveli, että "radiore-

Radio tekee murron. Kuva: SEA.

portteri Santavuorella oli jotakin ärsyttävää, sisu voi kuohahtaa näes vähemmästäkin”. Toinen ehdotti, että poliisi ja Santavuori sopisivat asian radio-ohjelmassa. Kolmas vaati raastupaan haastettavaksi muut kuin poliisit. Nimimerkki ”Eräs pimeän puoleisen esikaupungin asukas” ei pitänyt poliisin nolaamisesta ja kirjoitti: ”Omasta puolestani olen jokaisessa poliisimieheessä nähnyt suojelusenkelin tullessani iltamyöhällä työstäni kotiin, joten tunnen heidän ammattikuntaa kohtaan kiitollisuutta.”⁵⁶

Keskustelu alkoi viikon kestätyään kokea luonnollista loppuaan. Tätä todennäköisesti edesauttoi *Helsingin Sanomissa* julkaistu rikos oikeuden professori Brynolf Honkasalon laaja puheenvuoro, jossa hän pohti meikäläistä oikeusjärjestystä ja oikeudentajua sekä käytyä keskustelua. Honkasalo, joka kertoo olleensa nuoruudessaan poliisipäällikkönä maaseudulla ja sittemmin opettaneensa 20 vuotta rikos oikeutta yliopistossa, lienee ollut riittävän suuri auktoriteetti sanomaan viimeisen sanan. Hän erittelee ensin tarkasti radiossa kuullun tilanteen

⁵⁷ *Helsingin Sanomat* 7.10.1950.

⁵⁸ *Vapaa Sana* 8.10.1950.

⁵⁹ *Suomen Sosialidemokraatti* 9.10.1950.

⁶⁰ *Iltta-Sanomat* 7.10.1950.

ja toteaa, että poliisilla ei ollut mitään oikeutta käyttää väkivaltaa: "Tässä tuskin tarvinnee mainita, että hätävarjelus on oikeutettu vain hyökkääjää eikä henkilöä vastaan, jonka puolelta ei mikään vaara uhkaa." Tämän jälkeen hän pohtii aiheettoman väkivallan aiheuttamaa kostonhimoa ja muita seuraamuksia ja varoittaa varsinkin kuulustelussa käytettävistä kovista otteista: "Muistettava on, ettei jokainen rikoksesta epäilty ole syyllinen, sillä poliisikuulustelu on olemassa sitä varten, että syyllinen sen kautta saataisiin ilmi." Hän ei näe selostuksessa mitään moraalitonta, koska radioliikkeen omistajalta ja poliisikomentajalta oli saatu lupa. Poliisia ei suinkaan erehdytetty toimimaan laittomasti, kuten jotkut olivat väittäneet.

Honkasalo on kirjoituksessaan pettynyt yleiseen mielipiteeseen, joka on "varsin suvaitsevainen poliisin väärinkäytöksiin nähden" mutta joka arvostelee ankarasti poliisin toimia todellisissa hätävarjelutilanteissa.

Surullisinta kosketellussa tapauksessa ei ole ollut poliisin laitton menettely vaan se reaktio, joka monissa yleisön taholta julkisuuteen saatetuissa mielipiteiden ilmauksissa kuvastuu. Jos niissä ilmenevää nurinkurista ja primitiivistä oikeuskäsitystä olisi pidettävä maassa vallitsevana, ei olisi toivoakaan, että poliisin toimintaa haittaavat väärinkäytökset voitaisiin poistaa. Vaikeata on kuitenkin uskoa, että niin todella olisi asianlaita.⁵⁷

Honkasalon puheenvuoron pani merkille myös *Vapaa Sana*, jonka pakinoitsija Hapan toteaa professorin pääosin tukevan niitä laillisuusnäkemysjä, joita vasemmistolehdistössä oli esitetty. Pakinoitsija suuntaa mediakritiikkensä "lihavien lehtien" mielipiteenohjailuun, jonka seurauksena "poliisien menettelyä puolustavat kirjoitukset päivä päivältä lisääntyivät".⁵⁸ Tässä vaiheessa sanoi *Suomen Sosialidemokratikin* viimeisen sanansa. Pakinassa Murtoreportaasiriekkujaiset painopiste on jo syntyneessä poikkeuksellisessa kohussa eikä enää poliisin tai radion toimissa.⁵⁹

Keskustelun laantuessa oli raastuvanoikeudessa alkamassa Santavuoren pahoinpitelyjuttu. Se kuitenkin päättyi lähes alkuunsa, kun Santavuori ei nostanut syytettä. Kuitenkin yleisö ehti tunteksia odotusja oikeussalissa.⁶⁰ Tarkimman selostuksen oikeussalista antoi *Vapaa Sana*, joka sekin joutui nyt kertomaan, että radiossa haastateltu poliisimies ei ollut selostajan lyöjä. Muutenkin lehti oli tyytymätön oikeudenistuntoon:

Jutun käsittely muodostui muutenkin säällittäväksi todistukseksi siitä, mitä hyvin johdettu porvarillinen "yleinen mielipide", jonka äänitorvina ovat olleet sellaiset "suuruudet" kuin surullisen kuuluisa muiluttaja-kapteeni Vuorimaa ym. on tällä välin saanut aikaan. Niinpä asianomistaja, radioreportteri Santavuori, vaikutti oikeudessa hyvin vaivautuneelta ja hänen kertomuksensa yöllisestä murtovarkaudesta kovin vesitetyltä. Kertoja nimitti konstaapelin häneen kohdistamia nyrkinkisuja "asianmukaisiksi korvapuusteiksi" ja "nyrkillä tuuppimiseksi", vaikkakin myöhemmin myönsi, oikeuden puheenjohtajan sitä erikoisesti kysyessä, että poliisin "läpsäykset" olivat olleet "ällistyttävän voimakkaita".

Juttu lykättiin kaksi viikkoa myöhemmäksi, jolloin Santavuorta lyönyt konstaapeli tuomittiin 6000 markan sakkoon.⁶¹ Syyttäjä valittiin tuomiosta hovioikeuteen, joka kuitenkin poisti sakkorangaistuksen.⁶²

⁶¹ *Vapaa Sana* 8.10. ja 22.10.1950.

⁶² Santavuori 6.5.1996.

⁶³ *Helsingin Sanomat* 1.10.1950.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ *Helsingin Sanomat* 3.10.1950.

Kiroilua eetterissä

Jos keskustelulla poliisin väkivaltaisuudesta ja luotettavuudesta oli vakava yhteiskunnallinen ja poliittinen leima, järkytti poliisin kiroilu enemmän kuuntelijoiden yksityistä normistoa ja radiosuhdetta. Kiroilukeskustelu olikin enemmän yksityisten ihmisten välistä kuin lehdissä esille tulevaa vaikka *Työkansan Sanomat* olikin muotoillut ensimmäisen uutisotsikkonsa 29.9. "Poliisit kiroilivat ja löivät — ja valehtelivat" latoen sen siten, että kolme ensimmäistä sanaa painettiin suuremmalla kirjainkoolla kuin muut. Käydystä yksityiskeskustelusta antavat viitteen muuttamat tässä käsitellyissä lehdissä julkaistut kirjoitukset.

Pakinoitsijat saattavat liikkua yksityisemmällä alueella kuin uutistoimittajat, joten ei ollut mikään ihme, että *Helsingin Sanomien* Serp osallistui keskusteluun radioon sopimattomasta kielenkäytöstä. Aihe näyttää Serpin kirjoittaman perusteella olleen vähintään yhtä kuuma puheenaihe kuin poliisien väkivaltakin:

Nyt väitellään poliisin käyttäytymisestä ja kielenkäytöstä. Kyllä ne panivatkin kuuntelijan haukkomaan henkeään. Tuskin Suomen kansa on koskaan yhtä aikaa, oikein kollektiivisesti, kuullut käytettävän niin monipuolisia synonyymejä sielunviihollisesta - - kuin silloin. Mutta oikeastaan se on suomalaisen miehen jokapäiväistä sanankäyttöä. Samanlaista kuulee, jos sivuuttaa jonkin kadunkulmassa tai Alkon edustalla seisoskelevan miesryhmän. Ja jos mikrofoni salaa kätettäisiin johonkin tilaisuuteen, missä miesväki estoitta vaihtaisi mielipiteitään, saataisiin varmasti kuulla mitä monipuolisinta voimasanojen käyttöä. Monien muidenkin miesten kuin poliisien olisi aihetta siivota kielenkäyttöään. Radiossa nyt kuultiin, kuinka hirvittävältä se kuuluu sivullisen korvaan.⁶³

Yleisönosastoissa kiroiluun viitattiin pari kertaa. Nimimerkki "Ex kapteeni" viittaa kiroilusta syntyneeseen kokuun sanoen: "Mikäli kiroilu katsotaan virantoimitusta haittaavaksi, kun 'yleisönä' on vain yksi murtovaras, sanon siihen vaan, että jos arkipöytä on kuukauden etsivänä, kiroilee hän samalla tavalla."⁶⁴ Nimimerkki "Oikeutta poliiseillekin" ihmettelee: "Eikö kansamme ole vielä tottunut sellaisiin voimasanoihin, jotka ovat aivan lapsesta saakka kuultavissa kohta kotioven avattua ja monta kertaa jo kotona isän, veljen vielä äidinkin sanomina - - Eivät ne kauniita ole kenenkään suusta kuultuina, mutta miksi yhtä lyödä kun kerran ne ovat koko kansan käyttämiä 'sivistyssanoja' aina pienimmästä suurimpaan."⁶⁵

Yleisradio oli perustamisestaan lähtien rakentanut itsestään ihanteiden instituutiota ja kansankasvattajaa, joten ei ole ihme, että sen kontekstissa kiroilu koettiin järkyttäväksi. Elettiin aikaa ennen *Tuntematonta sotilasta*, jonka sotilaiden kielenkäyttö avasi uuden kielellisen realismin suomalaisessa kirjallisuudessa ja elokuvassa.

⁶⁶ Erkki Lyytikäinen, "Normiriemu valtasi heidät..." Teoksessa *Bikininrajaus. Näkökulmia kieleen*. Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1995, 46—47.

⁶⁷ Kaarina Karttunen, "Millaisia puhekielen rekistereitä radion ja television ohjelmissa tarvitaan?" *Kielikello 2/1986*, 36—37.

⁶⁸ Maija Gerlander, *Sopimaton kieli Yleisradion valtakunnallisissa radio-ohjelmissa*. Helsinki: Yleisradio, Tutkimus- ja kehitysosasto 1991.

⁶⁹ Gerlander 1991, 19.

Toinen syy kiroilun kauhistuttavuuteen saattoi olla se, että kiroilijana oli esivallan edustaja, jonka olisi ihanteiden mukaan pitänyt olla laillisen yhteiskuntajärjestyksen vankka puolustaja. Tällaiseen järjestykseen kuului korkea moraali ja siihen taas siivo kielenkäyttö. Poliisin julkiseen kuvaan eivät oikein sopineet yksityiset primitiivireaktiot.

Erkki Lyytikäinen kirjoittaa eräässä kielipakinassaan kauhistuksesta, joka katsojissa syntyi TV 3:n kuuluttajan sanottua ruman sanan, kun lähetykseen oli tullut tekninen häiriö. Hän selittää reaktiota sillä, että "televisio on kirkkoon verrattava instituutio, julkisista julkisin väline, siis pyhistä pyhin". Tästä syystä vahingoniloiset iloitsevat auktoriteettiin tulleesta kolhusta mutta ahdistuneet saavat maailmankuvaansa särön. "Maailma ei ehkä olekaan se kaunis ja ehjä ja hyvin järjestäytynyt kokonaisuus, jona se katsoja-alamaisille tarjotaan."⁶⁶ Ei ole vaikea siirtää ajatusta vuoden 1950 radioon ja sen kuuntelijoihin: Kirjoittajat selvästi tunsivat kiroilevan puolen arkiympäristöään mutta eivät hyväksyneet, että esikuvallinen radio paljastaa sen. Radion tunkeutumisen yksityiseen tuli noudattaa kaikkia hyviä tapoja ja siinä oli käytettävä suodattimia, joilla yksityisestäkin tuli julkiseen sopivaa. Santavuoren reportaasi tunkeutui yksityiseen ilman tiheitä filtereitä: reaalityodellisuus näytti kasvonsa enemmän omilla kuin Yleisradion ehdoilla. Vahvat kirosanat tulivat suoraan Suomen varjeltuihin(kin) koteihin.

Yleisradion ohjelmatoiminnan säännöstö (1972) vaatii ohjelmantekijöitä käyttämään hyvää yleiskieltä ja karttamaan slangin ja huolimattoman puhekielen liiallista ja ohjelmayhteyteen sopimatonta käyttöä. Yleisradio on siis esikuva myös kielenkäytössä.⁶⁷ Viime vuosina myös toimittajien kieli on saanut sekä Yleisradiossa että paikallisradioissa huomiota tavoitellessaan rentoa tyyliä ja nuoria yleisöryhmiä. Koska tästä nousi jatkuvasti syytöksiä, Yleisradio teetti radio-ohjelmiansa sopimattomasta kielestä tutkimuksen, joka onkin ainoita tätä kielen aluetta käsitteleviä suomalaisia selvityksiä.⁶⁸

Santavuoren tapauksessa kyse ei kuitenkaan ole ohjelmantekijän kielestä vaan siitä, millaisen roolin radio ja radioselostaja maailmassa ottavat: murtoreportaasissa otettiin riski, että maailma ei olekaan kaikkien radiosääntöjen mukainen, eikä kohdattua todellisuutta leikattu pois valmiista ohjelmasta, koska samalla olisi jouduttu poistamaan selostuksen ratkaiseva hetki. Tilanne lienee ollut selostusosaston tuotteessa harvinainen, sillä normaalisti selostaja kuitenkin voi esivalmistelulla ja jälkikarsinnalla luoda mieleisensä maailman. Kyse ei myöskään ollut institutionaalisesta ohjelmasta, joka vaatii korrektaa kieltä vaan pikemminkin erittäin poikkeuksellisesta ja kokeilevasta radiodokumentista, jolta jo lajin perusteella voi odottaa tavallista monipuolisempaa kielimaailmaa. Tämä jäi kuitenkin monilta kuuntelijoilta huomaamatta, koska ilmoitus ohjelmanmuutoksesta ja ohjelman genren määrittely jäivät viime hetkiin.

Ohjelmien virallisuusaste ja suhde kuulijoihin vaikuttavat siihen, millaista kieltä niiltä odotetaan.⁶⁹ Oletettavasti osa kuuntelijoista siirsi tämän odotuksen Santavuoren ja poliisien kohtaamiseen eli oletti virkavallan kohtelevan toimittajaa päättävästi mutta kohteliaasti. Syntyi arkipuheen diskurssin, poliisin ihanteellisen diskurssin ja radiopuheen diskurssin välinen odottamaton jännite, joka murtuessaan rikkoi

erityisesti poliisin mutta myös radion kuvaa. Rikkoutumisen tehoa lisäsi se, että radio on mielikuvitukseen vetoava ja lähelle kuuntelijaa tuleva viestin; intensiivinen kuuntelu vaatii jonkinasteista eläytymistä ja luo intiimin kuuntelijasuhteen.⁷⁰ Mikrofoni murtomiehen matkassa vei kuulijankin keskelle tilannetta eikä vai tarkkailemaan sitä etäältä.

Yksittäiset kulttuurituotteet kuten radio-ohjelmat on helppo nähdä jälkeenpäin ainutlaatuisina aikansa kuvina. Usko Santavuoren ja Martti Silvennoisen murtoreportaasin kohdalla tämä on monin verroin helpompaa, kiteytyihän sen vastaanottoon niin ajan poliittisia kuin moralistisiakin intohimoja. Radio ei kenties tehnytkaan pelkkää murtoa vaan peräti murroksen, ainakin pienen halkeaman erilaisiin kiillotettuihin muureihin. "Poliisi joutui katsomaan itseään peilistä", millä saattoi olla hyvät seuraukset kaikkien osapuolten kannalta.⁷¹ Elokuva *Radio tekee murron* ikuisti seuraavana vuonna reportaasin perusidean mutta ei toteutuneita kohun aiheita, poliisin väkivaltaa ja kiroilua. Siinä poliisi on päättäväinen, puhdaskielinen auktoriteetti, joka joutuu ajamaan toimittaja Teräsvuorta takaa pelkän väärinkäsityksen vuoksi.

⁷⁰ Andrew Crisell, *Understanding Radio*. London: Methuen 1986, 9—14.

⁷¹ Santavuori 6.5.1996.

NUORISOTUTKIMUS-lehti esittelee, kuvaa ja tulkitsee nuorten elämän koko kirja. Vuoden 1996 teema-alueina ovat: Nuoruuden julkisuus (1/96), Musiikki (2/96), Vastarinta (3/96), Kuolema (4/96). Lehden vuosikerta on 100 mk. Tilaukset: Nuorisotutkimusseura, Olympiastadion, Eteläkaarre, 00250 Helsinki p. 90 - 348 24323, fax. 90 - 491 290, sähköposti: leenas@alli.fi. HYPPÄÄ MUKAAN!